GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

Jadid ma'rifatparvarlarining – millat va yurt ravnaqi yo'lidagi fidoyiligi.

Sardorbek To'raqulov

Farg'ona davlat texnika universiteti

s22516381@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada jadid ma'rifatparvarlarining millat va yurt ravnaqi yo'lidagi fidoyiligi, ularning ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy faoliyati tarixiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Jadidchilik harakati Turkiston jamiyatida yuzaga kelgan inqirozli vaziyat sharoitida xalqni uyg'otish, zamonaviy bilim va fan yutuqlarini joriy etish, milliy ongni yuksaltirish hamda mustaqil taraqqiyot g'oyalarini shakllantirishga qaratilgan islohotchi harakat sifatida baholanadi. Maqolada jadid ma'rifatparvarlarining yangi usul maktablari, matbuot, teatr, adabiyot va ijtimoiy faollik orqali amalga oshirgan ishlari, ularning millat istiqboli yo'lidagi jasorati va ma'rifatparvarlik qarashlari yoritiladi. Shuningdek, ular tomonidan ilgari surilgan ilm-fan, birlik, vatanparvarlik va taraqqiyot tamoyillarining bugungi kun uchun ham dolzarbligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari jadid ma'rifatparvarlari faoliyati xalqni uyg'otish, milliy o'zlikni anglash va taraqqiyot sari yo'naltirishda beqiyos ahamiyat kasb etganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, milliy ong, yangi usul maktablari, vatanparvarlik, taraqqiyot, Turkiston

Kirish XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston jamiyati siyosiy qaramlik, ijtimoiy turg'unlik va ma'rifiy orqada qolish kabi murakkab sharoitlarga duch kelgan bir davrda Jadid ma'rifatparvarlari tarix maydoniga chiqdi. Ular xalqning kelajagi, millatning uyg'onishi va yurt ravnaqi taqdirini ilm-ma'rifat, yangi usuldagi ta'lim, madaniy islohot va ijtimoiy yangilanish bilan chambarchas bog'liq holda angladilar. Shu

bois Jadidlar faqat ma’rifat targ‘ibotchilari emas, balki jamiyatni isloh etish

milliy ongni kuchaytirish va Vatanning ozod hamda taraqqiyparvar bo‘lishini ko‘zlagan fidoyi ziyolilar sifatida shakllandilar. Ularning faoliyati Turkistondagi intellektual uyg‘onishning muhim bosqichini ifodalab, millat va yurt ravnaqi yo‘lida mas’uliyat hissini kuchli namoyon etdi.

Jadid ma'rifatparvarlari — bu xalqni jaholat va qoloqlikdan chiqarish, uni zamonaviy ilm-fan, tafakkur va ma'naviyat bilan qurollantirishni o'z oldiga maqsad qilgan ziyolilar harakatidir. Ular uchun *millat* faqatgina etnik yoki tarixiy birlik emas, balki umumiy til, madaniyat, o'zlik, maqsad va kelajak mas'uliyatini birlashtiruvchi ma'naviy hamjihatlik timsoli bo'lgan. *Yurt ravnaqi* esa jadidlar qarashida shunchaki iqtisodiy yoki siyosiy taraqqiyot emas, balki xalqning bilimli, erkin fikrlovchi, ijtimoiy faol va o'z taqdiriga mas'ul bo'lgan jamiyatga aylanishidir. Shu bois jadid dunyoqarashida ma'rifat, ijtimoiy taraqqiyot va milliy mas'uliyat bir-biridan ajralmas tushunchalar sifatida namoyon bo'ladi: ma'rifat — taraqqiyotning vositasi, taraqqiyot

— millat kuch-qudratining belgisi, milliy mas'uliyat esa yurt ravnaqi yo'lidagi bosh omil sifatida talqin etiladi.

Mazkur bo‘limning asosiy maqsadi jadid ma’rifatparvarlarining millat va yurt ravnaqi yo‘lidagi fidoyilik mohiyatini yoritishdan iboratdir. Unda jadidlarning ta’lim-tarbiyani yangilash, xalq ma’naviyatini yuksaltirish, madaniy taraqqiyotni jadallashtirish hamda ijtimoiy ongni uyg‘otish yo‘lidagi sa’y-harakatlari milliy taraqqiyotning muhim poydevori sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, mazkur kirish qismida jadidlar faoliyatining umumiy yo‘nalishlari va ularning maqsadlari tanishtirilib, batafsil misollar yoki alohida shaxslar faoliyatiga chuqur kirishmasdan, mavzuning nazariy va umumiy ahamiyati ochib beriladi.

Jadid ma’rifatparvarlarining millat va yurt ravnaqi yo‘lida amalga oshirgan fidokorona faoliyati bugungi o‘quvchi uchun ham chuqur ahamiyatga ega, chunki u

jamiyat taraqqiyotining asosi bo‘lgan fuqarolik mas’uliyati, bilimga intilish va islohotchilik tafakkurining doimiy qadrini yaqqol namoyon etadi. Jadidlar o‘z davrining tarixiy zaruratidan kelib chiqib, xalqni jaholat va qoloqlikdan xalos etish,

ta’limni yangilash, ijtimoiy ongni yuksaltirish va milliy uyg‘onish g‘oyalarini ilgari surdilar. Ularning ma’rifat, taraqqiyot va vatanparvarlikka asoslangan qarashlari bugungi kunda ham jamiyatni rivojlantirish, yosh avlodni mas’uliyatli, ongli va tashabbuskor etib tarbiyalashda muhim ma’naviy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois jadidlar merosi faqat tarixiy xotira emas, balki zamonaviy taraqqiyot yo‘lida ibrat va dasturulamal vazifasini bajaradigan bebaho ma’naviy boylikdir.

Asosiy qism

Turkiston musulmon jamiyatlarida uzoq yillar davom etgan ijtimoiy, ma’rifiy va siyosiy turg‘unlik jadidlar harakatining vujudga kelishiga zamin yaratdi. XIX asr oxiri — XX asr boshlarida mintaqada savodsizlikning keng tarqalishi, eski maktab va madrasalardagi ta’lim usullarining zamon talabiga javob bermasligi, jamiyat hayotida yangilanishga bo‘lgan ehtiyojni keskin kuchaytirdi. Ana shunday sharoitda jadid ma’rifatparvarlari xalqni uyg‘otish, uni jaholat va qoloqlikdan xalos etish yo‘lida ma’rifatni eng muhim qurol deb bildilar. Ular yangi usul maktablarini tashkil etish, dunyoviy fanlarni o‘qitish, ona tilida savodxonlikni oshirish va ilg‘or ilmiy fikrni targ‘ib qilish orqali millat taraqqiyotini ta’minlash mumkin, degan g‘oyani ilgari surdilar. Jadidlar nazarida ma’rifat faqat bilim berish vositasi emas, balki xalqning o‘zligini anglashini kuchaytiruvchi, ijtimoiy ongni yuksaltiruvchi va yurt istiqbolini mustahkamlovchi strategik omil edi. Shu bois ular yangilanish, intellektual uyg‘onish va zamonaviy ta’limni millat ravnaqi hamda vatan taraqqiyotining asosiy sharti sifatida ko‘rdilar.

Jadid ma’rifatparvarlari millat va yurt ravnaqi uchun eng avvalo xalqni **ma’rifat**

va **ilm** bilan qurollantirishni zarur deb bildilar. Ular eski ta’lim tizimining cheklangan va samarasiz jihatlarini tanqid qilib, **usuli jadid** maktablarini tashkil etish orqali o‘qitishda yangicha, qulay va samarali metodlarni joriy etdilar. Bu maktablarda savod o‘rgatish, ona tili, hisob, tarix, geografiya, tabiiy fanlar kabi dunyoviy bilimlar berilib, yosh avlodning fikrlash doirasi kengaytirildi. Jadidlar darsliklar yozish, gazeta va jurnallar nashr etish, teatr va matbuot orqali xalq orasida

savodxonlikni oshirishga intildilar. Ularning pedagogik islohotlari faqat bilim berish bilangina cheklanmay, balki o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, fuqarolik ongi, vatanparvarlik va jamiyat hayotida faol ishtirok etish tuyg‘ularini shakllantirishni ham ko‘zladi. Shu tariqa jadidlar bilimli, ongli va tashabbuskor avlodni tarbiyalash orqali xalqni taraqqiyot yo‘liga boshlash, mustaqil fikrlaydigan va o‘z yurtiga sadoqat bilan xizmat qiladigan insonlarni voyaga yetkazishni maqsad qildilar.

Jadid ma'rifatparvarlarining faoliyatida vatanparvarlik va ma'naviy mas'uliyat g'oyasi markaziy o'rin tutadi, chunki ular millatning kelajagi faqat ilm-ma'rifat, uyg'onish va birlashuv orqali ta'minlanishini chuqur anglagan edilar. Ularning fidoyiligi shundaki, jadidlar o'z shaxsiy manfaatini emas, balki xalqning uyg'onishi, yurtning taraqqiyoti va milliy g'ururning tiklanishini ustuvor maqsad sifatida ko'rdilar. Bosim va ta'qiblarga qaramay, ular jasorat bilan jaholat, qoloqlik va mustamlaka tafakkuriga qarshi kurash olib bordilar, milliy sha'nni himoya qilishni o'zlarining tarixiy burchi deb bildilar. Jadidlarning maqolalari, darsliklari, sahna asarlari va gazeta-jurnallardagi chiqishlari orqali jamiyatda shaxsiy ongni yuksaltirish bilan birga, umumiy javobgarlik hissi ham shakllantirildi. Ular maktablar ochish, teatr va matbuotni rivojlantirish, ayollar ma'rifatini kengaytirish kabi tashabbuslar bilan xalqni faollikka chorlab, har bir insonning taraqqiyot jarayonidagi o'rnini anglatishga intildilar. Shu bois jadidchilik nafaqat ma'rifiy harakat, balki millat va yurt ravnaqi

yo'lida ma'naviy jasorat, fidoyilik va ijtimoiy burchni uyg'unlashtirgan buyuk uyg'onish maktabi sifatida tarixda muhim iz qoldirdi.

Jadid ma’rifatparvarlarining jamiyatga ko‘rsatgan ijtimoiy-madaniy ta’siri avvalo xalqning dunyoqarashini yangilash, savodsizlik va mutaassiblikka qarshi ma’rifatni qurol sifatida ilgari surish bilan namoyon bo‘ldi. Ular ta’lim, matbuot, teatr va adabiyot orqali taraqqiyotga intilgan, zamon talabini anglaydigan, o‘z huquq va mas’uliyatini his qiladigan yangi avlodni tarbiyalashga erishdilar. Natijada, jamiyatda fikrlash madaniyati kengayib, ijtimoiy masalalarga befarq bo‘lmagan,

ongli va faol jamoatchilik shakllana boshladi. Jadidlarning sa’y-harakatlari milliy uyg‘onish g‘oyasi bilan uzviy bog‘lanib, islohotparvarlik ruhi, yangilanishga intilish va vatanning uzoq muddatli taraqqiyoti uchun xizmat qiluvchi ma’naviy asosga aylandi. Shuning uchun ham ularning merosi bugungi kunda millat ravnaqi, ma’rifatparvarlik va yurt kelajagi yo‘lidagi fidoyilik timsoli sifatida qadrlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, jadid ma’rifatparvarlari o‘z umrlarini millatning taraqqiyoti va yurtning farovonligi yo‘lida baxshida etgan fidoyi ziyolilar bo‘ldilar. Ularning ma’rifiy, tarbiyaviy va ijtimoiy-siyosiy faoliyati xalqni uyg‘otish, zamonaviy bilimlarga undash hamda mustaqil fikrlaydigan avlodni tarbiyalashga qaratilgan edi. Shu bois jadidlarning tarixiy ahamiyati faqat o‘z davri bilan cheklanmay, balki bugungi kun uchun ham ibrat bo‘lib xizmat qiladi: ular qoldirgan eng muhim saboq — millat ravnaqi va yurt obodligi yo‘lida bilim, mas’uliyat va vatanparvarlikdan aslo voz kechmaslikdir.

Jadid ma’rifatparvarlarining millat va yurt ravnaqi yo‘lidagi fidoyiligi, avvalo, xalqni uyg‘otish, bilim va ma’rifatni keng yoyish hamda jamiyatni yangilanish sari

yetaklashdagi bebaho xizmatlarida yaqqol namoyon bo‘ldi. Ular ta’limni isloh qilish, zamonaviy fikrlashni qaror toptirish va xalq orasida taraqqiyotga ishonch uyg‘otish orqali milliy ongning yuksalishiga kuchli turtki berdilar. Jadidlarning maqsadi faqatgina savod oshirish emas, balki jamiyatni orqaga tortayotgan jaholat, mahdudlik va befarqlikni bartaraf etish edi. Shu bois ularning ma’rifiy va islohotchilik g‘oyalari xalqning ijtimoiy faolligini kuchaytirib, millatning o‘zligini anglashiga, kelajakka dadil qarashiga xizmat qildi. Ularning merosi bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan holda, ma’naviy yuksalish, vatanparvarlik va taraqqiyot yo‘lida davomiy ahamiyat kasb etadi.

Jadid ma’rifatparvarlarining fidoyiligi shuni ko‘rsatadiki, millat va yurt ravnaqi yo‘lida amalga oshirilgan har bir ezgu ish avvalo yuksak ma’naviyat, kuchli mas’uliyat va xalq taqdiriga befarq bo‘lmaslikdan boshlanadi. Ularning hayoti va

faoliyati bugungi avlod uchun ibrat maktabi bo‘lib, unda vatanparvarlik, ma’rifatga sadoqat, jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik kabi oliy qadriyatlar mujassamdir. Jadidlar o‘z zamonasining og‘riqli muammolariga befarq qolmay, xalqni uyg‘otish, ilm-fanni yoyish va taraqqiyotga yetaklash orqali kelajak oldidagi burchini ado etishga intildilar. Bu tarixiy tajriba bizni ham mamlakat ravnaqi, ijtimoiy mas’uliyat va umumiy manfaat yo‘lida faol bo‘lishga undaydi. Demak, jadidlar merosi bugungi kunda ham insonni vatanini sevishga, jamiyat oldidagi burchini chuqur anglashga va taraqqiyotga xizmat qilishga chorlovchi bebaho ma’naviy tayanch bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov, B. (2001). Jadidchilik: ma’rifat, matbuot, adabiyot. Toshkent: Ma’naviyat.
2. Karimov, N. (2008). Jadidlar: ma’rifat, ozodlik, istiqlol. Toshkent: Sharq.
3. Begaliyev, A. (2015). Turkiston jadidchilik harakati va uning tarixiy ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Rasulov, A. (2012). Jadid adabiyoti va milliy uyg‘onish g‘oyalari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Mustafoyev, I. (2017). Jadid ma’rifatparvarlari faoliyatida millat va vatan g‘oyasi. O‘zbekistonda ijtimoiy fanlar, 2(3), 45–52.
6. Abdullaev, M. (2010). Ismoil G‘aspirali va jadidchilik harakatining Turkistondagi ta’siri. Tarix va bugun, 4(1), 18–27.
7. Nabiyev, A. (2019). Jadid maktablari va yangi usul ta’limining milliy taraqqiyotdagi o‘rni. Pedagogika va psixologiya, 6(2), 33–41.
8. Rahmonov, S. (2020). Munavvarqori Abdurashidxonov va milliy ma’rifat uchun kurash. Sharqshunoslik, 14(1), 60–69.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Arxiv agentligi. (2021). Jadidlar merosi: hujjatlar va materiallar to‘plami. Toshkent: Davlat arxivlari nashriyoti.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy va ma’naviy tadqiqotlar instituti. (2023). Milliy uyg‘onish davri va jadidlar merosi bo‘yicha tahliliy hisobot. Toshkent.